

فصلنامه مطالعات سیاسی

سال یازدهم، شماره ۴۱، پاییز ۱۳۹۷

صفحات: ۱۴۸-۱۱۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۳/۲۱؛ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۷/۶/۱۴

ارائه نظریه بومی جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی با استفاده از روش نظریه زمینه‌ای

حمید محمد میرزایی* / نبی‌اله دهقان**

چکیده

رهبر معظم انقلاب اسلامی در دهه عدالت و پیشرفت به دکترین جهاد اقتصادی، مدیریت و روحیه جهادی و سیاست اقتصاد مقاومتی توجه خاص نموده است. هدف از این پژوهش تبیین نظریه بومی جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی است و اینکه ابعاد و مولفه‌های این نظریه چه می‌باشند. رویکرد این تحقیق کیفی و ماهیت آن کاربردی است. در این پژوهش ابتدا تعاریف جهاد اقتصادی و نظریه جهاد اقتصادی از منظر ولایت فقیه و پیشینه موضوعات مشابه ارائه شده و در نهایت بر اساس اطلاعات جمع‌آوری شده از مصاحبه عمیق با صاحب نظران و مدیران نهادهای جهادی منتخب و نیز نتایج پرسشنامه از خبرگان و با استفاده از روش تئوری زمینه‌ای، نظریه بومی جهاد اقتصادی که در چارچوب اقتصاد مقاومتی باشد، معرفی شده است. ابعاد و مولفه‌های بدست آمده از تحلیل محتوی و تحلیل گفتمان امام خمینی (ره) و امام خامنه‌ای که از نتایج پایان نامه دکتری محقق گرفته شده، با استفاده از نتایج سایر تحقیقات و پژوهش‌ها، نظر خبرگان و نتایج مصاحبه‌های عمیق، نهایتاً بر اساس روش تئوری زمینه‌ای کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی شده و نظریه بومی جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی معرفی می‌گردد.

کلیدواژه‌ها

نظریه بومی؛ جهاد اقتصادی؛ اقتصاد مقاومتی؛ تئوری زمینه‌ای.

* دانشجوی دکتری رشته مدیریت راهبردی گرایش آینده پژوهی دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران (نویسنده مسؤول).

hmmirzai110@gmail.com

** عضو هیات علمی و دانشیار دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران.

مقدمه

انجام این پژوهش از ابعاد مختلف و به شرح زیر حائز اهمیت است:

- تقویت بنیه اقتصادی کشور اسلامی مان با نیت دفاع اقتصادی، برای همه آحاد جامعه و بویژه از سوی فعالان اقتصادی، مسؤولان و مدیران اقتصادی کشور کاری ضروری و واجب محسوب می‌شود، لذا برای ایجاد همگرایی در دیدگاه‌های متفاوت مسؤولان و مدیران اجرایی، تبیین نظریه جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی از این رهگذر اهمیت می‌یابد.

- استفاده بجا و با اقتدار از مصادیق قدرت نرم نظام که همان وجود ظرفیت روحیه جهادی، مقاومت، تلاش، معنویت، مشارکت، تعاون، همدلی و همفکری در بین مردم و مسؤولان است، می‌تواند به حرکت‌های عظیم داخلی منجر شده و موجب کاهش موانع و مشکلات پیش روی گردد، بدین لحاظ برخورداری از نظریه جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی برای استفاده از ظرفیت‌های بالقوه قدرت نرم نظام حائز اهمیت است.

- به رغم اینکه سیاست‌های کلی نظام در بخش‌های تولید، توزیع و مصرف و اقتصاد مقاومتی ابلاغ شده است، ولی هنوز مشکلات اقتصادی وجود دارد، از این روی تبیین نظریه جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی برای انسجام بخشیدن به راهبردهای اساسی اقتصادی کشور ضرورت دارد.

- حفظ عزت ملی در گرو اقتدار سیاسی، فرهنگی، دفاعی و اقتصادی و حل مسائل معیشتی و تامین نیازهای مردم است و این مهم با وجود درک و استفاده از نظریه جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی در سطح کلان قابل تحقق می‌باشد.

- یکی از مصادیق اقتدار سیاسی، قبول مسؤلیت در قبال کشورهای اسلامی و بیداری اسلامی حادث شده در منطقه، از جنبه‌ی ارائه الگوی کارآمد و الهام بخش، به منظور بازسازی و نهادسازی خود و برای کسب استقلال اقتصادی و حفظ آن است، ارائه نظریه جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی زمینه ساز این مهم برای الگو سازی در مفاهیم مشترک و پایه‌ای است.

در مجموع ضرورت‌های ارائه نظریه جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی به شرح زیر می‌باشد:

- استقلال اقتصادی و کاهش اتکاء اقتصاد و بودجه کشور به نفت، ضرورت تحقق «جهاد اقتصادی مبتنی بر اقتصاد مقاومتی» است، چنانچه ظرفیت‌های لازم برای این استقلال را ایجاد نکرده باشیم، آسیب پذیری نظام در مقابل تحولات برونزای تحمیلی بر اقتصاد منفعلانه خواهد بود و ضرورت تحقق جهاد اقتصادی وجود «نظریه جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی» است؛

- تحقق اهداف اقتصادی مندرج در قانون اساسی ج.ا.ایران، بویژه تعالی و کرامت انسانی؛
- اجرای سیاست‌های ابلاغی اقتصادی از جمله تحقق اهداف چشم انداز ۱۴۰۴، سیاست‌های اصل ۴۴ و اقتصاد مقاومتی و مبارزه با فساد؛

- هوشیاری و شناسایی تحرکات، نقشه‌ها و برنامه‌های بحران‌زای دشمن و آمادگی در برابر آن؛
- مقابله و مقاومت در برابر تهدیدها، محدودیت‌ها و تحریم‌ها از طریق خنثی سازی آثار روانی، اجتماعی و اقتصادی آن؛

- دفاع در برابر تحریم‌های اقتصادی و خنثی کردن تهدیدهای تحمیل شده به نظام جمهوری اسلامی ایران، بدون وجود نظریه جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی، عکس‌العمل‌ها در مقابل تکانه‌های اقتصادی داخلی و خارجی، تحریم‌ها و تهدیدهای دشمن منفعلانه خواهد بود و احتمال کسب موفقیت و برتری دشمن در تحمیل اهداف و برنامه‌هایش، تقویت خواهد شد؛
- بازسازی پس از بروز بحران‌های اقتصادی و عادی سازی شرایط اقتصادی و اجتماعی و بازگشت به شرایط قبل از بحران در اسرع زمان ممکن؛

- گفتمان سازی و ایجاد وحدت شناختی در موضوعات جهاد اقتصادی و اقتصاد مقاومتی؛
- بدون وجود نظریه جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی، انسجام در یکارگیری توانمندی‌ها، قابلیت‌ها، منابع، نیات و باورهای قلبی مردم و مسؤولین حاصل نمی‌شود و اهداف عاجل ایجاد اشتغال و مقابله با رکود تورمی محقق نخواهد شد.

ولایت فقیه همواره به عنوان بالاترین مقام حاکمیتی کشور با بصیرت، همه جانبه نگری و آینده نگری؛ خطوط اصلی، راهنما، دکترین، اهداف و سیاست‌های لازم در هر زمان و شرایط خاص را برای مردم و مسؤولین تبیین نموده است. یکی از موضوعات حائز اهمیت که رهبر معظم انقلاب اسلامی به ویژه در دهه عدالت و پیشرفت، به آن توجه خاص نموده است، جنگ تمام عیار اقتصادی با دشمن است، که در قالب دکترین جهاد اقتصادی، مدیریت و روحیه

جهادی و سیاست اقتصاد مقاومتی تشریح گردیده است. ارائه نظریه راهبردی جهاد اقتصادی (در چارچوب اقتصاد مقاومتی) بخشی از موضوع پایان نامه‌ی دکتری نویسنده در دانشگاه عالی دفاع ملی است، هدف از این پژوهش اکتشافی، شناسایی و معرفی نظریه بومی جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی با استفاده از روش تئوری زمینه‌ای است در این مقاله بخشی از نتایج پایان نامه مذکور مورد استفاده قرار گرفته، به عبارتی نتایج تحلیل گفتمان بیانات امام خمینی(ره) و مقام معظم رهبری از آن پایان نامه مورد استفاده قرار گرفته تا با استفاده از سایر نظریات ارائه شده در پژوهش‌ها و با استفاده از نظرات خبرگان در مصاحبه‌های عمیق و نتایج پرسشنامه‌ها و روش تئوری زمینه‌ای، نظریه بومی جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی تبیین گردد.

مرجع مورد قبول و وثوق که بیانات ولایت فقیه به آن استناد شده است، پایگاه اینترنتی رسمی مقام معظم رهبری و نیز پایگاه اینترنتی امام خمینی(ره) تحت عنوان صحیفه نور است که بیانات امام خمینی(ره) در آن گردآوری شده است. در این پژوهش بدنبال یافتن پاسخ به این سؤال هستیم که نظریه بومی جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی در گفتمان ولایت فقیه و سایر نظریه‌های ارائه شده در ابعاد مختلف چیست و دارای چه مولفه‌هایی است و این ابعاد و مولفه‌ها با استفاده از تئوری زمینه‌ای چه نظریه‌ای را ارائه می‌کنند. سئوالات فرعی تحقیق بدین شرح می‌باشد: معیارها و مولفه‌های نظریه بومی جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی به تفکیک در متغیرهای علی، محوری، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهبردی و پیامدی الگوی پارادایمی کدامند؟.

۱. مبانی نظری تحقیق

فناوری باید «تولید نظریه و فکر»، تبدیل به یک ارزش عمومی در حوزه و دانشگاه شود و در قلمروهای گوناگون عقل نظری و عملی، از نظریه سازان، تقدیر به عمل آید و به نوآوران، جایزه داده شود و سخنان شان شنیده شود تا دیگران نیز به خلاقیت و اجتهاد، تشویق شوند. باید ایده‌ها در چارچوب منطق و اخلاق و در جهت رشد اسلامی با یکدیگر رقابت کنند و مصاف دهند تا جهان اسلام، اعاده ی هویت و عزت کند و ملت ایران به رتبه‌ای جهانی که استحقاق آن را دارد بار دیگر دست یابد. باید با توجه به

تئوری‌هایی که در این زمینه وجود دارد، مانند تئوری‌های فقر و تئوری‌های توسعه در یک بستر عقلانی جهاد اقتصادی را تعریف کنیم (اسحاقی، ۱۳۹۰: ۳۲).

هیأت حمایت از کرسی‌های نظریه پردازی، در آیین نامه مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی «نظریه پردازی» را به صورت زیر تعریف کرده است: «ارائه‌ی نظر علمی جدید که محصول مطالعه و پژوهش روشمند و برخوردار از سطح علمی لازم بوده، دارای مبانی، منطق، فرضیه و دلایل کافی و ساختار علمی مناسب و کاربرد در خور باشد». براساس بررسی‌های به عمل آمده از طریق جستجوی کتابخانه‌ای و نیز جستجوی اینترنتی تا کنون نظریه بومی جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی مبتنی بر بیانات ولایت فقیه و سایر نظریات ارائه شده بر اساس روش تئوری زمینه‌ای ارائه نشده است.

با عنایت به اینکه عنوان تحقیق به اجزاء عمده نظریه جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی و روش تئوری زمینه‌ای تفکیک می‌گردد، لذا تعاریف موجزی از مفاهیم این اجزاء به شرح زیر ارائه می‌گردد.

۱-۱. نظریه جهاد اقتصادی ولایت فقیه

گفتمان غالب جمهوری اسلامی ایران است که بر پایه اندیشه‌ها، آراء، نظریات، رهنمودها و تدابیر حضرت امام خمینی «رحمة الله علیه» و حضرت امام خامنه ای مدظله‌العالی شکل گرفته است و ریشه در آموزه های دینی مکتب اسلام دارد، بر اساس اصل کارآمد ولایت فقیه در تصمیم گیری‌ها و اداره امور کشور توسط مسوولان و کارگزاران نظام، هدایت گر بوده و تصمیم‌ها و انجام فعالیت‌ها را در همه سطوح همسو، هماهنگ و هم افزا می‌نماید. نظریه جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی نیز با رویکرد چپستی، چرایی و چگونگی جهاد اقتصادی، از بیانات ایشان استخراج شده و می‌تواند مورد استفاده مسوولان قرار گیرد که به شرح جدول زیر ارائه می‌گردد:

مرجع نظریه	چیستی		چرایی	چگونگی
	عرصه اقتصاد	عرصه دشمن	هدف	شیوه اقدام و رفتار فرد/ جامعه
امام خمینی(ره)	استقلال اقتصادی ^۱ ، مدیریت اقتصاد ^۲	محاربه‌ای بین اسلام و کفر ^۳	نجات خودمان ^۴ ، نباید تحت نظارت یک کشور و یا تحت بیرق کفر باشیم ^۵	کوشش در اداره اقتصاد خود ^۶ ، قیام کردن و عدم غفلت ^۷ ، تولید توسط همه اقشار و به هر طریق ^۸

۱. "... اقتصاد ما باید متحول بشود؛ اقتصاد وابسته به اقتصاد مستقل متبدل بشود." جلد ششم صحیفه نور صفحه ۴۶۰، بخشی از پیام رادیو تلویزیونی بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران به ملت و اعلام "جمهوری اسلامی"، مورخ ۱۳۵۸/۱/۱۲، <http://www.imam-khomeini.ir>
۲. "... باید کوشش کنیم و اقتصاد خودمان را خودمان اداره بکنیم." جلد یازدهم صحیفه نور صفحه ۴۲۶ سخنرانی امام خمینی(ره) در جمع اعضای موسسه مبارزه با اعتیاد "مبارزه با مواد مخدر"، مورخ ۱۳۵۸/۱۰/۵، از سایت <http://www.imam-khomeini.ir>
۳. "... شما در حال جنگید الان. یک جنگی است که جنگ اقتصادی است و یک محاربه‌ای است، یک محاربه‌ای الان مابین اسلام و کفر است." همان.
۴. "... در هر صورت، همه قشرها الان موظف‌اند که کوشش کنند برای حفظ آرامش و فعالیت کنند، بیکار ننشینند، فعالیت بکنند، کار بکنند، تا اینکه بتوانند مملکت خودشان را نجات بدهند." جلد دهم صحیفه نور، صفحه ۳۸۴، سخنرانی امام خمینی(ره) در باره مقایسه بین انقلاب ایران و سایر انقلاب‌ها، مورخ ۱۳۵۸/۸/۶، از سایت <http://www.imam-khomeini.ir>
۵. "... نمی‌شود که ما تحت نظارت یک کشوری باشیم که به دین اعتقاد ندارد و ما برویم تحت بیرق کفر این یکی از مسائل مهم است" جلد یازدهم صحیفه نور صفحه ۴۲۶ سخنرانی امام خمینی(ره) در جمع اعضای موسسه مبارزه با اعتیاد "مبارزه با مواد مخدر"، مورخ ۱۳۵۸/۱۰/۵، از سایت <http://www.imam-khomeini.ir>
۶. "... [مردم] می‌خواهند که اقتصاد مملکتشان در دست خودشان اداره بشود." جلد پنجم صحیفه نور، صفحه ۱۶ سخنرانی امام خمینی(ره) در جمع ایرانیان مقیم خارج درباره زبان‌های مادی و معنوی شاه، مورخ ۱۳۵۷/۸/۲۷، از سایت <http://www.imam-khomeini.ir>
۷. "... مادامی که ملت، پشتیبان مجلس و دولت و قوای مسلح هستند و دولت و مجلس و قوای مسلح در خدمت ملت بویژه قشرهای محروم می‌باشند، و جلب رضای خداوند را در این خدمت متقابل، می‌نمایند، هیچ قدرتی توانایی آسیب رساندن به این نظام مقدس را ندارد، و اگر خدای نخواستہ یکی از این دو یا هر دو از خدمت متقابل دست بردارند شکست جمهوری اسلامی و اسلام بزرگ، اگرچه در درازمدت، حتمی است. بنابراین، ترک این خدمت متقابل که به شکست اسلام و جمهوری اسلامی منتهی می‌شود از بزرگترین گناهان کبیره است که باید از آن اجتناب شود، چنانچه این خدمت از واجبات بزرگ است که باید به آن قیام نمایند. برادران عزیز و خواهران محترم، در این هنگام که ابرقدرت‌ها و قدرت‌ها از هر طرف برای نابودی جمهوری اسلامی و اسلام عزیز بر ما یورش کرده‌اند، با غفلت از وظیفه و سهل‌انگاری، دین و دنیای این ملت مظلوم در خطر است. شش تذکر امام خمینی(ره) به ملت، دولت، مجلس و قوه قضاییه ۱۳۶۲/۱۰/۱۲، از سایت [Khamenei.ir](http://www.khamenei.ir)
۸. "... الان وقت سازندگی است که اهمیتش بیشتر از آن قدم اول است و امروز است که یک روز حساسی است بر ملت ایران می‌گذرد و بر کشور ما، که باید همه با هم هم صدا، بدون هیچ اختلاف، و بدون هیچ اغراض شخصیه قیام کنیم و این

در تجمیع و تلفیق نظریات یاد شده از جهاد اقتصادی که توسط ولایت فقیه صورت گرفته است، تعریف جامعی به شرح زیر ارائه می‌گردد: «جهاد اقتصادی یعنی حرکت و مبارزه اقتصادی مستمر، همه‌جانبه، هدفمند، هوشمندانه، با توکل به خدای متعال و با اعتماد به حمایت الهی ملت ایران با نیت حفظ استقلال و مدیریت بومی اقتصاد به منظور خنثی کردن و عقیم کردن تلاش خصم‌آلود و غرض‌آلود دشمن در حوزه اقتصاد و استمرار تولید ملی و بهبود شاخص‌های کلان اقتصادی.»

۱-۲. سایر نظریات جهاد اقتصادی

کمیسیون ویژه جهاد اقتصادی مجلس شورای اسلامی در سال ۱۳۹۰ تعریف عملیاتی جهاد اقتصادی را به شرح زیر ارائه کرده است: «کلیه فعالیت‌هایی که منجر به بهبود جهشی شاخص‌های اقتصادی و بی‌اثر یا کم‌اثر کردن فعالیت‌های محدودکننده در حوزه اقتصادی گردد.»

تعریف عملیاتی محقق از جهاد اقتصادی در پایان نامه دکتری به شرح زیر ارائه شده است:
- «برنامه، کار، تلاش و حرکتی مستمر، همه‌جانبه، آگاهانه و هوشمندانه آحاد جامعه مسلمین شامل مردم و مسؤولین است، که در مقابله با اقدامات خصمانه دشمن در اقتصاد، از جمله تحریم‌ها، عقب‌ماندگی‌ها و محدودیت‌ها، برای کسب رضای الهی صورت می‌گیرد. این اقدام‌ها با به‌کارگیری توانمندی‌ها و منابع داخلی در بخش‌های تولید، توزیع و مصرف، منجر به افزایش بهره‌وری، ایجاد ثروت، رشد، پیشرفت، استقلال اقتصادی، استغنای از بیگانگان و تحقق عدالت اقتصادی و اجتماعی می‌شود.»

- «جهاد اقتصادی» از ترکیب اضافی «جهاد» و «اقتصاد» تشکیل شده است. با توجه به تعریف لغوی و اصطلاحی جهاد و اقتصاد، جهاد اقتصادی یعنی حرکتی جدی، پایمردانه و سخت‌کوشانه در راه فراهم کردن وسایل و ابزار مادی زندگی انسان‌ها. چنانچه این نگاه را در افق چشم‌انداز کشور بیان کنیم، جهاد اقتصادی یک حرکت جدی و سخت‌کوشانه برای نیل به رتبه اول اقتصادی در منطقه است (احمدی، ۱۳۹۱ الف: ۱۰).

- مفهوم جهاد اقتصادی که ترکیب مضاف از دو مفهوم جداگانه جهاد و اقتصاد است، به معنای مبارزه و تلاشی جدی و خستگی‌ناپذیر در حوزه اقتصاد و در مقابله با دشمن است. وجود دو

کشور را از سر و از نوبسازیم". سخنرانی امام خمینی (ره) در جمع روحانیون کردستان درباره اتحاد در راه سازندگی - هوشیاری در مقابل توطئه‌ها، مورخ ۱۳۵۸/۷/۴، از سایت Khamenei.ir.

عنصر مقابله با دشمن و نیز ضرورت ایثار در جهاد اقتصادی باعث می شود این مفهوم از هر گونه تلاش اقتصادی دیگری از جمله همت مضاعف و کار مضاعف متفاوت و متمایز باشد (عبدالملکی، ۱۳۹۱: ۹۴).

- مفهوم «جهاد اقتصادی» و خصوصاً کلمه جهاد یک تعبیر استعاره گونه و دارای معانی و دلالت‌های خاصی است. «جهاد» معمولاً به نوعی تلاش مقدس اطلاق می‌شود و یکی از واژه‌هایی است که در گفتمان دینی ما معنا پیدا می‌کند. گره زدن «جهاد» به مفهوم «اقتصاد» و ترکیب این مفهوم مقدس با فعالیت اقتصادی، به معنای نوعی تلاش سخت‌کوشانه در مسیر به سازی اقتصادی مبتنی بر انگیزه‌های الهی است. اگر اقتصاد بتواند معطوف به تعالی انسان باشد، بین فعالیت‌های اقتصادی و تعالی معنوی و تقرب انسان، ارتباط حقیقی برقرار شده و تلاش‌های اقتصادی در جهت قرب الهی قرار می‌گیرد.

- بنابراین «جهاد اقتصادی»، مفهومی ارزشی و بیانگر تلاش و مجاهدت در عرصه اقتصاد است. جهاد در اقتصاد به معنای عمل و رفتار ایثار گرانه با قصد قربت در «تولید، توزیع و مصرف» ثروت است، بنابراین لزوم تحول و تغییر در نگاه و رویکرد به مقوله اقتصاد ضرورت می‌یابد. «جهاد اقتصادی» فصل تازه‌ای در تکامل نظریه‌های اقتصاد را رقم می‌زند و در صورت تحقق صحیح آن تحول عظیمی در عرصه‌های مختلف ایجاد می‌کند (زارعی، ۱۳۹۲: ۱۲۲-۱۲۱).

- سیف و همکاران تعریف جهاد اقتصادی را تنها در ابعاد اقتصادی تاکید نموده است؛ «جهاد اقتصادی تلاشی بیش از حد متعارف و خارج از چارچوب رسمی به صورت متعهدانه، جهش وار و خود جوش در ابعاد اقتصادی است (سیف و همکاران، بی تا: ۶۵)».

- «جهاد اقتصادی» ظرفیت خفته، در حاشیه، بی تحرک و بی انگیزه را به میدان می‌آورد (علی اکبری، ۱۳۹۰: ۱۴).

- تلاش ایثارگرانه همراه با انگیزه‌های الهی، به گونه‌ای که موجب استقلال اقتصادی و استغنای کشور از بیگانگان گردد (ندری، ۱۳۹۱: ۲۶۵).

- کلانتری اصول جهاد اقتصادی را به این شرح ارائه کرده است: (۱) اصل کارآفرینی، (۲) اصل صرفه جویی، (۳) اصل تولید، (۴) اصل نهادمند کردن روش‌ها، (۵) اصل خدمت رسانی، (۶) اصل آرامش، (۷) اصل برنامه ریزی و برنامه محوری (کلانتری، ۱۳۹۱: ۱۵۲-۱۵۰).

- «... تنها در سایه نظام اسلام است که انسان مسلمان پیوند ویژه و رابطه و همبستگی خاص بین خود و جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند احساس نموده و هماهنگی همه جانبه و کاملی

بین حالات روانی و حرکت ایجابی او در مسیر رشد اقتصادی پدید خواهد آمد، احساس مزبور نیروی مسلمان را در راه مبارزه علیه عقب‌ماندگی‌های اقتصادی بسیج کرده و آن را در چارچوب «جهاد مقدس» معرفی می‌کند (سید محمد باقر صدر، ۱۳۵۸: ۲۱۱).

- در تعاریف دیگر محققین از جهاد اقتصادی که عموماً مبتنی بر بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی شکل گرفته دو گونه دسته بندی احراز می‌گردد، برخی بصورت صریح یا ضمنی مساله وجود دشمن و مقابله با تحرکات او را برای شکل‌گیری جهاد اقتصادی تصور کرده و برخی دیگر صرفاً به ذکر سایر ویژگی‌ها بدون اشاره به دشمن می‌پردازند، ابتدا به ذکر تعاریف متضمن دشمن در مقابل می‌پردازیم: مفهوم اولیه و ظاهری در باب چیستی «جهاد اقتصادی» این است که تلاش‌های موجود کفایت نمی‌کند، و این حرکت عادی در عرصه اقتصادی کافی نیست، حتماً باید یک جهش و تمرکز جدی بر این تلاش و فعالیت اقتصادی داشته باشیم. مفهوم دوم جهاد به معنای مقابله و رویارویی است، یعنی دشمنی در مقابل ماهست که ما بایستی در مقابل او و جلوگیری از آسیب‌پذیری در مقابل او، با او جهاد کنیم. نکته دیگر تصحیح نیت‌ها و انگیزه‌ها در کار اقتصادی است. اگر نیت‌های سود جویی، افزون‌طلبی، زیاده‌خواهی، در فضای اقتصادی ایجاد آلودگی کرده است، بایستی به نوعی تطهیر شود. «جهاد اقتصادی» بین اقتصاد اسلامی و غربی تفاوت قائل شده و تمایز ایجاد کرده است. نکته دیگر اینکه وقتی که به کار اقتصادی، نگاه جهادی داشته باشیم، نتیجه‌اش برکت خواهد داشت و تفاوت‌های معنوی کار را نبایستی نادیده گرفت (علی اکبری، ۱۳۹۰: ۱۳).

- «جهاد اقتصادی» عبارت است از کوشش و تلاش بسیار همراه با بذل جان، مال و توان و بهره‌گیری از روش‌ها و ابزارهای مناسب با صرف کمترین هزینه و بیشترین بازدهی در تولید، توزیع و مصرف با هدف افزودن به توانایی نیروهای خودی و کاستن یا خنثی کردن توانایی‌ها و توطئه‌های دشمن که نتیجه آن دستیابی به اهداف و مقاصد امنیت ملی می‌شود. «جهاد اقتصادی» مفهومی ارزشی و بیانگر تلاش، مجاهدت در عرصه اقتصاد است. جهاد در اقتصاد به معنای عمل و رفتار ایثارگرانه با قصد قربت در (تولید، توزیع و مصرف) ثروت است، بنابراین لزوم تحول و تغییر در نگاه و رویکرد به مقوله اقتصاد ضرورت می‌یابد. «جهاد اقتصادی» فصل تازه‌ای در تکامل نظریه‌های اقتصاد را رقم می‌زند، در صورت تحقق صحیح آن انقلابی عظیم در عرصه جهانی ایجاد می‌کند (فاتحی، ۱۳۹۱: ۲۹۰).

- احمدی و سماورچی در بخشی از نتیجه‌گیری مقاله‌ی خود آورده‌اند «اکنون بر همه فعالان اقتصادی مشخص است که تلاش و مجاهدت برای رفع موانع رشد و پیشرفت اقتصادی و رسیدن به نظام آرمانی مطلوب قانون اساسی که عدالت و پیشرفت را توأمان به همراه داشته، حرکتی است پیچیده که به واقع می‌توان آن را جهاد اقتصادی نامید.» (احمدی و مروی سماورچی، ۱۳۹۱: ۶۰).

- عبدالملکی در مقاله خود به ذکر مؤلفه‌های جهاد اقتصادی از منظر رهبر معظم انقلاب مدظله‌العالی به شرح زیر پرداخته است؛ روحیه جهادی، مقابله با دشمن، فداکاری و ایثار، استمرار و همه‌جانگی، بصیرت و هوشمندانه بودن، اخلاص و نیت عمل لله، محوریت مسائل اقتصادی، وی در نتیجه‌گیری آورده است: با توجه به برخی از مؤلفه‌های جهاد اقتصادی، همچون استمرار و همه‌جانگی آن، می‌توان تمامی سال‌های دهه چهارم را سال‌های جهاد اقتصادی دانست. لذا در این سال‌ها بایستی روحیه جهادی و تلاش جهاد گونه به عنوان یکی از رویکردهای مسؤولان و مردم در عرصه‌های مختلف، به خصوص عرصه اقتصادی باشد. در این مقاله از روش تحلیل محتوای کیفی بیانات مقام معظم رهبری استفاده شده است (عبدالملکی، ۱۳۹۱: ۱۷).

- جهاد اقتصادی یعنی ملاحظه اثر و کارکرد اقتصادی هر مصنوع و مخلوق، با توجه به اثر بخشی‌اش در کمک به جبهه حق و مبارزه با دشمن در این عرصه است (طالبی، ۱۳۹۱: ۱۸۷).

- تلاش ایثارگرانه همراه با انگیزه‌های الهی، به گونه‌ای که موجب استقلال اقتصادی و استغنای کشور از بیگانگان گردد (ندری، ۱۳۹۱: ۲۶۵).

- جهاد اقتصادی باید مشتمل بر برنامه‌هایی برای مقابله با دشمن خارجی در عرصه اقتصادی و جهاد با نفس در این عرصه باشد. جهاد اقتصادی از تقدس ویژه‌ای برخوردار است و این سبب می‌سود تحمل تنگناها و ناملایمات آسان‌تر شود و فضای معنوی و کار و تلاش پیگیری که ایجاد می‌شود، تأثیر بسیاری در تحقق الگوی تولید و مصرف اسلامی خواهد داشت (جمعی از نویسندگان - سرآبادی، ۱۳۹۰: ۵۵).

- در تعاریف دیگر، سایر مولفه‌ها و ابعاد جهاد اقتصادی بدون ذکر نامی از دشمن در مقابل، ارئه شده است و به نظر می‌رسد این تعاریف از جامعیت و شمولیت بیشتری برخوردار است، چرا که جهاد اقتصادی را در شرایطی تعریف می‌کند که حتی دشمنی در مقابل وجود ندارد و یا لاقبل مشاهده نشده است.

- «جهاد اقتصادی» تلاشی بیش از حد متعارف و خارج از چارچوب رسمی به صورت متعهدانه، جهش وار و خود جوش در ابعاد اقتصادی است (سیف و همکاران، بی تا: ۶۵). به کارگیری دو عبارت جهاد و اقتصاد در کنار هم، مفهوم همت و تلاش جهاد گونه در تحقق سیاست‌های اقتصادی جامعه اسلامی را در خود دارد و این همان «جهاد اقتصادی» است (غلامی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۴۴).

- جهاد اقتصادی کوشش متدینین در جهت دهی به نظام‌های اقتصادی است و گاه از تازه طرحی نو در انداختن است و چهار تکبیر زدن بر قوانین تحمیلی نظام‌های سرمایه داری و سکولار حکایت می‌کند (استاجی و همکاران، ۱۳۹۱: ۹۰). جهاد اقتصادی جهدی است عالمانه، برای ارائه الگویی تمدنی و عینی از نوع عادلانه، کارا و موثر از نظام اقتصادی (غلامی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۴۴).

- جهاد اقتصادی تلاشی است مستمر و شبانه‌روزی، به منظور تقویت بنیه اقتصادی ج.ا.ایران و تبدیل کردن آن به یک قدرت برتر منطقه‌ای (سلمانی قهیزی، ۱۳۹۱: ۱۰۸).

- جهاد اقتصادی ملت ایران یک حرکت مستمر همه جانبه در راستای جبران کاستی‌ها و کسب اقتدار اقتصادی است که او را برای حصول اهداف متعالی انقلاب اسلامی پشتیبانی می‌کند (عظیمی، ۱۳۹۱: ۱۷۵).

- جهاد اقتصادی فراتر از دو کلمه و فراتر از یک شیوه عملیات صرفاً اقتصادی است، بلکه یک تغییر، یک فرهنگ و یک عقیده است که آثار آن بر سرمایه‌های جامعه اعم از فکری، مالی، اداری و اجتماعی جامعه ظاهر می‌شود (ترابی، ۱۳۹۱: ۴۴). جهاد اقتصادی تلاش و کوششی است هدفمند که با مقتضای ایمان و عقیده الهی سازگار است و به عنوان فعالیت دارای اجر و قرب الهی مطرح می‌شود و به منظور کشف و هدایت سرمایه‌های فردی، اجتماعی، علمی، عقیدتی، سیاسی و مالی به کار گرفته می‌شود، و حتی بر جهاد نظامی نیز سیطره دارد و تا حدود زیادی با جهاد با نفس و جهاد اکبر همپوشانی داشته و مکمل یکدیگرند (ترابی، ۱۳۹۱: ۴۵).

- جهاد اقتصادی در یک مفهوم عام عبارت است از تلاش متفاوتی در جهت ارتقاء سطح شاخص‌های اقتصادی از آنچه در شرایط عادی دنبال می‌شود و تحقق پیدا می‌کند. جهاد در مسائل اقتصادی دارای عرصه‌های عمومی و تخصصی است. در عرصه عمومی به آحاد مردم و سازمان‌ها و موسسات تشکل‌های مردم نهاد و حتی خانواده‌ها مربوط می‌شود، در عرصه

تخصصی دستگاه‌های اجرایی و نهادهایی که تکفل امور اقتصادی کشور را به عهده دارند، مربوط می‌شود (حیدری تفرشی، ۸۹: ۵۷).

در این بخش مفهوم «جهاد اقتصادی» از منظر صاحب نظران در ابعاد مختلف؛ حرکت جهادی در حوزه اقتصاد، شناخت دشمن، ارزش‌ها و معنویت، رویکرد مدیریتی و الزامات فردی و اجتماعی دسته بندی شده است. با عنایت به اینکه در این تحقیق، معنای جهاد اقتصادی نسبت به معانی جزئی‌تر و محدودتر دیگری مانند جنگ و یا مبارزه اقتصادی، جامع‌تر بوده و لذا تمرکز این تحقیق بر تعریف مفهوم جهاد اقتصادی است، هرچند تعاریفی از سایر معانی نیز ذکر شده است.

۳-۱. تعاریف غیر بومی از جهاد اقتصادی

برخی صاحب نظران، سیاست‌های متخذه آلمان قبل از جنگ‌های جهانی را که متکی به دیدگاه‌های سوسیالیستی بود را آغازگر جنگ‌های اقتصادی می‌دانند، گرادی در این خصوص می‌نویسد: «آلمان‌ها بنیان‌گذار نوعی از جنگ به نام جنگ تجاری بوده‌اند، که در آن هم از تعرفه گمرکی و هم از کنترل مبادلات استفاده کردند و بهترین مهندسی موثر در برقراری تراز تجاری با سایر کشورها را بنا نهادند، این روش با اجبار کشورها به خرید کالاهای آلمانی، فروش کالاهای سایر کشورها را سد می‌کرد و موجب سردرگمی سیستم تجارت بین‌الملل گردید. این موضوع برای کشورهای دیگر و به ویژه کشورهای اروپایی، ضرورتی را ایجاد کرد تا برای دفاع از خود از تجارب مشابه استفاده کرده و بدین ترتیب سیستم تراز تجاری توسعه یافت، دولت ایالات متحده با استناد به اصل مورد قبول سایر دول که همان تجارت چند جانبه بود، در مقابل این اقدام ایستاد» (گرادی، ۲۰۰۹: ۴۵).

جنگ اقتصادی انعکاس اقدامات عمدی، واقعی، خصمانه یا غیر دوستانه یک کشور، در حد بالا و در یک یا بیش از یک معیار اقتصادی، با قصد کسب اهداف خاص غیر اقتصادی از جنبه‌های دیپلماسی، سیاسی و یا نظامی است (برتون، ۱۹۸۶: ۸۷). به بیان شهید مطهری مفهوم جنگ اقتصادی استفاده از ذخایر و منابع سرزمین‌های دیگر برای انتفاع کشور استثمار کننده استنباط می‌شود و لذا مقاومت و مقابله با چنین رویکردی در اقتصادهای متکی به جهان بینی سوسیالیسم این‌گونه بیان شده است: «هدف از موج اول سیاست‌های اقتصادی سوسیالیستی، خود کفایی بین کشورهای عضو، تا حد امکان از طریق واردات صنایع جایگزین و ساخت تدریجی یک اقتصاد جامع بوده است» (برابانت، ۱۹۸۰: ۱۰). تامدلی در کتاب سوسیالیسم و نظم

اقتصاد بین‌الملل می‌گوید: «تاک تیک‌های جنگ اقتصادی با هدف دستیابی به اهداف استراتژیک، از طریق تخریب زیر بنای اقتصادی کشور حریف، با ایجاد مانع بر مسیر توسعه و تحکیم اقتصادی آن در پی ضربه غیر مستقیم به توان نظامی آن کشور است» (تامدلی، ۲۰۰۷: ۲۱۴).

استفاده از مفهوم جهاد اقتصادی توسط اشخاص غیر بومی در بردارنده تعاریفی به شرح زیر است؛

- راب جهاد اقتصادی را به انتقام‌گیری از کفار تعبیر نموده است.
- بار، جهاد اقتصادی را در سه شکل تعریف کرده است، «سه شکل اصلی از جهاد اقتصادی که در فتاوی‌های معاصر بحث شده است شامل، ۱. تأمین مالی جهاد مسلحانه و مجاهدان؛ ۲. تحریم اقتصادی با هدف تضعیف اقتصاد دشمن و تقویت اقتصاد کشورهای مسلمان و ۳. ایجاد اختلال در اهداف اقتصادی دشمن از طریق امتناع از کار و فعالیت در راستای کسب و کار دشمن و ضربه زدن به آن‌ها و امثالهم می‌باشد» (بار، ۲۰۰۶: ۷۴).

- حبیب بورقبیه رئیس جمهور تونس در سال ۱۹۶۰ فرمان جهاد اقتصادی را که مبتنی بر خواسته‌هایش در انجام کارهای سخت‌تر و درمان عقب‌ماندگی‌ها و پس‌روی‌های اقتصادی کشورش بوده است، صادر کرد (راک مور، ۲۰۱۱: ۱۰۶).

جهادگران بایستی «جهاد اقتصادی» برپا کنند، که همان ضربه زدن به استمرار حیات اقتصادی دشمن است، برپایی این جهاد برای خارج کردن دارایی‌های کلیدی از تصرف غیر مسلمانان است، به ویژه دارایی‌هایی که در سرزمین مسلمانان است و می‌توان به واسطه آن اقتصاد داخلی دشمنان را فرو ریخت. جهاد اقتصادی را می‌توان به معیاری برای دفاع از ثروت مسلمانان و منابع آنان از گزند دسترسی غیر مسلمانان دانست. یک راه جهاد اقتصادی برقراری تحریم‌هایی اقتصادی علیه کشورها، شرکت‌ها و محصولات غربی است. وقتی مسلمانان با چپاول منابع خود توسط غیر مسلمانان که به نام مسلمین و به کام آن‌ها است، مواجه می‌شوند، جنگ، راهبرد جهادگران خواهد بود، حتی اگر به نابودی آن منابع منجر شود، تا اینکه مانع دسترسی دشمن به آن منابع گردد. شاید هیچ منبعی برای مسلمانان مهم‌تر از نفت نباشد (برنج من، ۲۰۰۹: ۹۸). خلاصه این نظریات در جدول شماره (۲) و به تفکیک مفاهیم چپستی، چرایی و چگونگی جهاد اقتصادی ارائه شده است.

۴-۱. اقتصاد مقاومتی

در این بخش به چند تعریف نظری از منابع خارجی و داخلی اکتفا شده است، در تعریف عملیاتی، آنچه که در راستای اهداف و سئوالات این پژوهش کاربردی تر بوده است، انتخاب و ارائه شده است.

- مقاومت (انعطاف پذیری) کلان اقتصادی^۱، توانایی یک اقتصاد یا یک جامعه در به حداقل رساندن مقدار خسارات و تلفات در امور رفاهی جامعه، پس از وقوع یک فاجعه یا حادثه غیر مترقبه را گویند (هالیگات، ۲۰۱۴).

- ظرفیت یک نظام اقتصادی برای تطبیق یافتن و پاسخ به شوک‌های کوتاه مدت و تغییرات بلند مدت در شرایط اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی، در حالی که جامعه را برای نیل به چارچوب‌های زیست محیطی مطلوب هدایت و حمایت کند. برای غلبه بر شوک‌ها، در عین حفظ عملکرد سیستم، به توانایی خود سازمان دهی، نوآوری و یادگیری نیازمندیم (کاکس و همکاران، ۲۰۱۴: ۱۳).

- بسیاری از تعاریف در موضوع اقتصاد مقاومتی، «توانایی بهبود سریع در مقابل یک اختلال است». با این حال، در مبحث توسعه اقتصادی، مقاومت اقتصادی فراگیر، از سه ویژگی اصلی برخوردار است، (۱) توانایی پیشگیری از شوک، (۲) قابلیت بازایی سریع در مقابل یک شوک و (۳) توانایی مقاومت در برابر شوک (توسعه اقتصادی راهبردی پایدار).^۲

- اقتصاد مقاومتی فقط مقاومت اقتصادی نیست، بلکه تامین امنیت، ثبات و مقاومت در برابر شوک‌های اقتصادی خارجی است. استقلال اقتصادی یکی از شاخص‌های برجسته اقتصاد مقاومتی است (اسدی و همکاران، ۲۰۱۵). دری نوگورانی و همکاران در تعریفی جامع و متشکل از ادغام مفاهیم در سه حوزه، «اقتصاد»، «مقاومت» و «نظام اسلامی» تعریف زیر را از اقتصاد مقاومتی ارائه می‌کند؛ «نظام کاربرد متعهدانه، متعادل و مدبرانه‌ی تمامی منابع و امکانات خداداده، ضمن رعایت اصول طمانینه و پویایی و عزت و شجاعت، همراه با عاقبت اندیشی، تا دستیابی به هدف جامع (اخری و دنیوی) کشور اسلامی، به رغم معارضه‌ی دشمنان» (دری نوگورانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۱۷). اختری تعریف اقتصاد مقاومتی را با تاکید بر مفهوم واژه «اقتصاد» و «قوم» به شرح زیر بیان نموده است: «اقتصاد مقاومتی یعنی مدیریت مسائل

1. Macro Economic Resilience

2. Comprehensive Economic Development Strategy (CEDS).

ارائه نظریه بومی جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی...
اقتصاد جامعه آن گونه که اسلام مقرر داشته و مدیریت کردن اقتصاد به شکل اسلامی» (اختری، ۱۳۹۲).

۲. پیشینه شناسی تحقیق

دانشگاه عالی دفاع ملی با برگزاری همایش ملی «جهاد اقتصادی با تاکید بر بهره‌وری ملی» در سال ۱۳۹۰ با دعوت از پژوهشگران و محققان، مجموعه مقالات ارائه شده در همایش را در قالب چند جلد «کتاب مجموعه مقالات» به چاپ رسانیده است که در این پژوهش به نتایج پژوهش‌ها در برخی مقالات آن اشاره می‌شود.

- بنی‌اسد در سومین ضمیمه کتاب «مدیریت راهبردی با تاکید بر جهاد اقتصادی» شناسایی موانع و راهکارهای نظریه پردازی اسلامی- ایرانی در مدیریت راهبردی را اشاره می‌نماید.
- نعمتی در نقد کتاب «مدیریت راهبردی با تاکید بر جهاد اقتصادی» آورده است، از دیدگاه نویسندگی کتاب، پاسخ این سؤال که یک نظریه‌ی جهاد اقتصادی چیست و در طی چه فرآیندی یک نظریه ایجاد می‌شود به صورت صریح مشخص نشده است. نعمتی معتقد است نویسندگی محترم در چارچوب ادبیات مدیریت راهبردی تاحدودی از عهده‌ی مفهوم‌سازی در حوزه جهاد اقتصادی بر آمده است، اما بسیاری از حوزه‌های مفهومی عمیق و وزین جهاد اقتصادی دست نخورده باقی مانده است. (نعمتی، ۱۳۹۱: ۶۰).

سایر کتبی که در موضوعاتی مشابه موضوع این تحقیق به رشته تحریر درآمده است، به این شرح است:

- فهم و تحلیل جهاد راهبردی- سیاسی (بنی‌اسد، ۱۳۹۰: ۵۵۵-۵۴۹).
- اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران (دری‌نوگورانی و صالح اصفهانی، ۱۳۹۲).
- اقتصاد مقاومتی زمینه‌ها، راهکارها (عباسعلی اختری، ۱۳۹۲).
- راهبردهای مدیریت بحران و اقتصاد مقاومتی (رشید ارده و همکاران، ۱۳۹۲).
- تهدیدات اقتصادی و اقتصاد مقاومتی (هاشمی فشارکی و پورعبدی، ۱۳۹۳).
- اقتصاد مقاومتی در اقتصاد ایران (موسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد، ۱۳۹۴).
- درآمدی بر راهبردهای اقتصاد مقاومتی (عبدالملکی و صادقی ده چشمه، ۱۳۹۵).
- استاجی و همکاران در مقاله خود مبانی جهت‌گیری در برنامه ریزی اقتصادی را شامل الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت، برنامه‌های پنج ساله توسعه و شاخص‌های کلان اجتماعی بر شمرده‌اند

و سازگاری این مبانی را با دهه عدالت و پیشرفت و نیز سند چشم انداز بیست ساله نظام، منتج به طرح «نقشه جامع جهاد اقتصادی» می‌دانند. استاجی و همکاران در نتیجه‌گیری مقاله خود آورده اند: الزامات کلی تحقق نقشه جامع «جهاد اقتصادی» عبارتند از روحیه جهادی، مقاومت، مداومت و پایداری، خودسازی فردی و ملی، توجه غیر مادی به اقتصاد، بالا بردن سطح بصیرت، لزوم اخلاص، حرکتی همگانی در جهاد، مبارزه با تحریم‌ها و کمبودها، جلوگیری از موازی کاری، توجه به محیط زیست در تولید، حرکتی در مسیر نیاز، محتوای اسلامی داشتن حرکت، توجه خاص به اقتصاد، همت مضاعف و نوآوری در رسیدن به هدف، تصدیق عقب‌ماندگی و یافتن راه علاج آن، اولویت دادن به پروژه‌های ناتمام، مسیر پیشرفت صحیح، لزوم توجه به نیروی جوان، روحیه کار و عدم تنبلی و غفلت نکردن از بقیه عرصه‌ها، پرهیز از شتاب‌زدگی در تصویب طرح‌ها. بیشترین وظیفه در «جهاد اقتصادی» متوجه عموم مردم و بعد مسؤولین می‌باشد و نقش مسؤولین غالباً متمرکز بر بسترسازی برای اصلاح الگوهای مصرف و حمایت از اقتصاد تولیدی در کشور است (استاجی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۰۶).

- دانایی فرد در تحقیق خود «تبیین اجرای جهاد اقتصادی با محوریت یکپارچگی سیاست‌های ملی طراحی مدل مفهومی و چالش‌های فرارو» درخصوص جایگاه جهاد اقتصادی در دستگاه حکمرانی ملی و چگونگی برقراری ارتباط با سیاست‌های کلان کشور بحث کرده است. وی اشاره می‌کند، «از آنجایی که جهاد اقتصادی خود را در قالب فرا اهداف ملی (اهدافی که بر همه اهداف، سیاست‌ها و برنامه‌های کلان، استیلا و حالت ابرگونه دارد) یعنی تولید ثروت و کاهش فقر متجلی می‌کند، باید دستگاه اندازه‌گیری آن تدوین شود» وی همچنین اظهار داشته «در کنار مفهوم پردازی جهاد اقتصادی، تدوین بسته مفهومی اجرای چنین جهتی برای کشور ضروری است» (دانایی فرد، ۱۳۹۰).

- احمدی در پژوهش «مؤلفه‌های جهاد اقتصادی از منظر امام خامنه‌ای مدظله‌العالی» از روش داده بنیاد استفاده نموده و اطلاعات و مواد اولیه تحقیق به روش کتابخانه‌ای و با بهره‌گیری از منابع مکتوب مانند آثار پژوهشی، تحلیلی و توصیفی استفاده شده است. استفاده از روش تحلیل بنیادی به صورت نظری مد نظر محقق بوده است و مشروح نتایج در قالب مقوله بندی‌های علی، محوری، راهبردی، محیطی، واسطه‌ای و پیامدی آمده است (احمدی، ۱۳۹۳).

- احمدی در مقاله خود با عنوان «تبیین سیستمی رهنمودهای مقام معظم رهبری مدظله‌العالی در خصوص جهاد اقتصادی» از رویکرد و روش تبیین سیستمی استفاده کرده

است، سیستم پیشنهادی جهاد اقتصادی در قالب ورودی‌ها، خروجی‌ها، فرایند پردازش، شاخصه بازخوردگیری و محیط سیستم ارائه شده است. او در نتیجه‌گیری مقاله خود به ذکر اجزاء سیستم جهاد اقتصادی می‌پردازد: محیط سیستم جهاد اقتصادی و شرایط عمل این سیستم، مواردی از قبیل اهداف تعیین شعارسال، شعارهای سال‌های قبل، اهداف و ضرورت‌های طرح شعار جهاد اقتصادی و فعالیت‌ها و سیستم‌های دیگر اقتصادی مطرح در کنار سیستم جهاد اقتصادی همچون برنامه پنجم توسعه، سیاست‌های کلی اصل ۴۴، سند چشم‌انداز و دهه پیشرفت و عدالت می‌باشد، ورودی‌های سیستم جهاد اقتصادی عبارتند از: استحکام معنویت در جامعه، عدم ابتلای کشور به مسائل حاشیه‌ای، حفظ اتحاد و انسجام ملی، تکیه به نیروی درونی و ذاتی، نیروی انسانی توانمند و با ایمان، و مهیا کردن بسترهای اقتصادی و مشارکت مستقیم مردم در اقتصاد. خروجی‌های این سیستم نیز عبارتند از نشان دادن قدرت نظام اسلامی در حل مشکلات اقتصادی، الگو شدن برای سایر ملت‌ها و رشد اقتصادی بر مبنای افزایش بهره‌وری، نحوه عمل و پردازش این سیستم نیز روحیه جهادی و مجاهدت بیان شده است. شاخص عملکردی و بازخوردگیری سیستم جهاد اقتصادی، تحقق رشد سالانه هشت درصد ذکر شده است (احمدی، ب ۱۳۹۱: ۷۰-۳۹).

- پورصادق و علوی وفا در مقاله‌ی خود به «بررسی قابلیت‌های تفکر استراتژیک مدیران عالی در تحقق جهاد اقتصادی» پرداخته‌اند، آن‌ها به ایجاد مجمع تفکر راهبردی در سازمان‌ها اشاره نموده‌اند که مبتنی بر درکی مشترک از چالش‌های سازمانی خواهد بود (پورصادق و علوی وفا، ۱۳۹۱).

- اخوان و همکاران در نتایج تحقیق خود تحت عنوان «تبیین مولفه‌های اقتصاد مقاومتی در کشور با بهره‌گیری از روش دیمتل و آی اس ام» از الگوی تلفیقی دیمتل و مدل ساختاری تفسیری استفاده کرده‌اند و در نهایت در چهار دسته (زیر ساخت، پیشران، حاکمیت و اقتصاد مقاومتی) عوامل ۸ گانه‌ای را با استفاده از مدل ساختاری تفسیری به ترتیب از تاثیر گذارترین به تاثیر پذیرترین، در دسته‌ها طبقه بندی کرده است که عوامل حمایتی و فرهنگی در سطح ۱ (زیر ساخت)، عوامل اجتماعی، فناوری و انسانی در سطح ۲ (پیشران) و عوامل دولتی - سیاسی و اقتصادی در سطح ۳ (حاکمیت) و نهایتاً اقتصاد مقاومتی در سطح ۴ (اقتصاد مقاومتی) تعریف شده است (اخوان و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۸).

- احمدی و مروی سماورچی در بخشی از نتیجه‌گیری مقاله‌ی خود آورده‌اند «اکنون بر همه فعالان اقتصادی مشخص است که تلاش و مجاهدت برای رفع موانع رشد و پیشرفت اقتصادی و رسیدن به نظام آرمانی مطلوب قانون اساسی که عدالت و پیشرفت را توأمان به همراه داشته، حرکتی است پیچیده که به واقع می‌توان آنرا جهاد اقتصادی نامید.» (احمدی و مروی سماورچی، ۱۳۹۱: ۶۰).

- عبدالملکی در مقاله خود به ذکر مولفه‌های جهاد اقتصادی از منظر رهبر معظم انقلاب «مَدَظَلَّةُ الْعَالِي» به شرح زیر پرداخته است: «... روحیه جهادی، مقابله با دشمن، فداکاری و ایثار، استمرار و همه‌جانبگی، بصیرت و هوشمندانه بودن، اخلاص و نیت عمل‌الله، محوریت مسائل اقتصادی» وی در نتیجه‌گیری آورده است: با توجه به برخی از مؤلفه‌های جهاد اقتصادی، همچون استمرار و همه‌جانبگی آن، می‌توان تمامی سال‌های دهه چهارم را سال‌های جهاد اقتصادی دانست. لذا در این سال‌ها بایستی روحیه جهادی و تلاش جهادگونه به عنوان یکی از رویکردهای مسؤولان و مردم در عرصه‌های مختلف، به خصوص عرصه اقتصادی باشد (عبدالملکی، ۱۳۹۱: ۱۷).

- موسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد در مجموعه‌ای تحت عنوان اقتصاد مقاومتی در اقتصاد ایران، به ذکر عوامل مختلفی برای تحقق اقتصاد مقاومتی پرداخته از جمله به بهره‌وری عوامل تولید (شامل بهره‌وری منابع انسانی، سرمایه و انرژی)، رقابت‌پذیری، سلامت، نظام بانکی، جایگاه صنایع کوچک و متوسط، آسیب‌شناسی بخش صنعت، بخش کشاورزی و بودجه ریزی پرداخته است (موسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد، ۱۳۹۴).

۲-۱-۱. جمع‌بندی پیشینه‌های مرتبط با موضوع مقاله

۲-۱-۱-۱. نقاط افتراق

از جمله وجوه افتراق با سایر پژوهش‌ها تاکید این پژوهش بر ارائه نظریه بومی جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی است، به عبارتی تلفیق دو مفهوم جهاد اقتصادی و اقتصاد مقاومتی وجه تمایز غالب این پژوهش است.

۲-۱-۲. وجوه اشتراک

این پژوهش نیز همچون سایر تحقیقات و پژوهش‌های انجام شده تحلیل بیانات ولایت فقیه و سایر نظریه‌ها را مد نظر قرار داده است.

۲-۱-۳. نقاط مغفول مانده

استفاده از روش تئوری زمینه‌ای (داده بنیاد) برای بدست آوردن نظریه بومی و استفاده از نظر خبرگان در این تحقیق مورد تاکید است.

۲-۱-۴. نوآوری

انتظار می‌رود نتایج بدست آمده از روش‌های تحلیلی دیگر مانند تحلیل محتوا و تحلیل گفتمان بیانات امام و رهبری و نیز روش داده بنیاد، منجر به نوآوری در ارائه نظریه بومی جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی و در قالب یک روش آمیخته کیفی، در تحقیق حاضر شود.

۳. روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق به لحاظ رویکرد کیفی است و به لحاظ ماهیت توسعه‌ای و کاربردی است زیرا مسئولین در رده‌های مدیریتی می‌توانند از نتایج آن بهره برداری نمایند، روش جمع آوری اطلاعات و داده‌ها، کتابخانه‌ای و نیز استفاده از سایت‌های علمی و رسمی معتبر و نیز مصاحبه عمیق با صاحب نظران و استفاده از پرسشنامه بوده است، روش تحلیل داده‌ها روش تحلیل گفتمان و تحلیل محتوی بوده است که در این مقاله از نتایج این روش‌ها و نتایج مصاحبه‌ها و نیز نتایج پرسشنامه‌ها که از جامعه آماری خبرگان تهیه شده است، بخشی از موضوع پایان نامه دکتری نویسنده بوده است، در ارائه نظریه بومی جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی، استفاده شده است.

با عنایت به ماهیت تحقیق که از رویکرد کیفی و با استفاده روش‌های نرم برخوردار است، لذا محقق بصورت اکتشافی بدنبال پاسخگویی به سئوالات مطروحه بوده و از این روی فرضیه‌ای ارائه نگردیده است، در تحقیقات کیفی پژوهش‌ها بصورت سؤال محور می‌باشند و فرضیه محور نیستند. اهم ابعاد و مؤلفه‌های جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی از بیانات ولایت فقیه با استفاده از روش تحلیل گفتمان و تحلیل محتوای بیانات ولایت فقیه استخراج گردیده است، در نمونه گیری نظری (کرسول، ۱۳۹۱: ۸۷). از جامعه آماری مدیران نهادهای جهادی منتخب، تا حد اشباع نظری مصاحبه صورت گرفت، همچنین با استفاده از روش پرسشنامه از نظر خبرگان بهره گرفته شد که از پایداری و روایی لازم برخوردار بوده است. نتیجه تحلیل گفتمان و تحلیل محتوای بیانات ولایت فقیه و نتایج مصاحبه‌ها و نیز نتایج پرسشنامه بر

اساس روش داده بنیاد کد گذاری باز، کد گذاری محوری و کد گذاری انتخابی صورت گرفت. نحوه دستیابی به شاخص‌ها و مولفه‌ها با استفاده از روش‌های مزبور، موضوع این تحقیق نیست و فقط از نتایج مطالعات انجام شده قبلی نویسنده، برای استفاده در تبیین نظریه بومی جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی بهره برداری شده است. در این مقاله ابعاد و مولفه‌های استخراج شده از نظریه ولایت فقیه و نیز سایر نظریات مطروحه، نتیجه مصاحبه‌ها و پرسشنامه‌ها، در ارائه نظریه بومی جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی با استفاده از روش داده بنیاد استفاده خواهد شد.

۴. یافته‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌ها

ابعاد و مولفه‌های گفتمان بیانات امام خمینی (ره) و امام خامنه‌ای مد ظله العالی بر اساس تحلیل گفتمان و تحلیل محتوی و نتایج نظرخواهی از خبرگان بصورت مصاحبه و پرسشنامه که از نتایج پایان نامه محقق استخراج شده است به شرح زیر می‌باشد:

۴-۱. ابعاد و مولفه‌های گفتمان حضرت امام خمینی (ره)

به منظور استخراج نشانه‌های تشکیل دهنده حوزه تحلیل گفتمانی ولی فقیه، برگرفته از نتایج تحقیقات انجام شده قبلی توسط محقق و با استفاده از جمع بندی نتایج حاصل از روش‌های تحلیل گفتمان و تحلیل محتوای کمی و کیفی بیانات، فرامین و ابلاغیه‌ها، فرازهایی از بیانات بنیانگذار انقلاب اسلامی درباره جهاد اقتصادی و اقتصاد مقاومتی در ابعاد اجتماعی، علمی و فناوری، اقتصادی، سیاسی، قانونی و اخلاقی (ارزش‌ها و فرهنگی) استخراج گردید.

بُعد اجتماعی: توجه به توانمندی‌ها، ظرفیت‌ها و امکانات داخلی، جلوگیری از مهاجرت کشاورزان به شهرها، مشارکت همه مردم در حذف مشکلات اقتصادی، نقش مشترک قدرت نظامی، فرهنگی و اقتصادی در رشد اقتصادی، نقش ملت در اقتصاد؛

بُعد علمی و فناوری: رهایی از فناوری وارداتی؛

بُعد اقتصادی: صیانت از منابع و ذخایر انرژی، رشد متوازن بخش‌های اقتصادی، ارزش افزوده، آینده نگری در مدیریت بحران‌ها. بخش مولد اقتصاد (کشاورزی)؛

بُعد سیاسی: قطع رابطه فرهنگی و اقتصادی با استثمارگران، تفکر و باور استقلالی، حذف وابستگی فرهنگی و فکری، وابسته نبودن به سایر مکاتب اقتصادی، جلوگیری از دخالت، نفوذ و سلطه برنامه‌های دشمن در اقتصاد داخلی، حذف وابستگی اقتصادی؛

بُعد قانونی: ثبات اقتصادی و قانونمندی؛

بُعد اخلاقی، ارزش‌ها و فرهنگی؛ برپایی عدالت اقتصادی (رفع نیاز محرومین و مستضعفین)، مجاهدت (جهاد و مبارزه اقتصادی)، مکتب اقتصاد اسلامی، خدامحوری.

۴-۲. ابعاد و مولفه‌های گفتمان امام خامنه‌ای (مدظله العالی)

برگرفته از نتایج تحقیقات قبلی انجام شده توسط محقق مولفه‌ها و شاخص‌های اصلی گفتمان امام خامنه‌ای دام ظلّه العالی در حوزه جهاد اقتصادی مبتنی بر ابعاد اجتماعی، علمی و فناوری، اقتصادی، سیاسی، قانونی و اخلاقی (ارزش‌ها و فرهنگی) استخراج گردید.

بُعد اجتماعی: مردمی کردن اقتصاد، مشارکت مسؤولان اقتصادی، آحاد مردم و نهادهای اقتصادی، تشویق و ترغیب مصرف محصولات تولیدی داخلی، ایجاد رفاه عمومی و حذف فقر و محرومیت، بُعد فناوری: تقویت فعالیت‌های بنگاه‌های دانش بنیان (خلاقیت، نوآوری، کارآفرینی و خوداتکایی)، بُعد اقتصادی: مانند توانمندسازی بخش خصوصی، جلب، تشویق و تسهیل سرمایه‌گذاری بر روی تولید داخلی و ملی، حمایت از بنگاه‌های کوچک و متوسط، نهضت کاهش خام فروشی و ایجاد ارزش افزوده به ویژه در نفت خام، کاهش واردات کالاهای مصرفی، افزایش بهره‌وری در عوامل تولید، بُعد سیاسی: مانند استقلال اقتصادی و رهایی از وابستگی، بُعد قانونی: مانند انسجام سیاست‌ها و مقررات اقتصادی، مبارزه با قاچاق و فساد اقتصادی، حمایت از کارگر ایرانی و رونق تولید کارگاه‌های تولید داخلی، بُعد اخلاقی، ارزش‌ها و فرهنگی؛ مانند عدالت اقتصادی، استحکام معنویت، پرهیز از اسراف.

۴-۳. نظریات سایر صاحب نظران در موضوع جهاد اقتصادی

جدول (۲) نظریات صاحب نظران از جهاد اقتصادی با لحاظ چیستی، چرایی و چگونگی

چگونگی	چرایی	چیستی		مرجع نظریه
		عرصه دشمن	عرصه اقتصاد	
شیوه اقدام و رفتار فرد/ جامعه	هدف			
پیوند ویژه، رابطه و همبستگی خاص بین انسان و جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند، بسیج نیروی مسلمانان،	ایجاد هماهنگی همه جانبه و کامل بین حالات روانی و حرکت ایجابی انسان در مسیر رشد اقتصادی	جهاد مقدس، مبارزه علیه عقب‌ماندگی اقتصادی	رشد اقتصادی، عقب‌ماندگی اقتصادی	(سید محمد باقر صدر، ۱۳۵۸: ۲۱۱).

حرکتی پیچیده، تلاش و مجاهدت برای رفع موانع	رسیدن به نظام آرمانی مطلوب قانون اساسی که عدالت و پیشرفت را توأمان به همراه داشته باشد		رشد و پیشرفت اقتصادی	(احمدی و مروی سماورچی: ۱۳۹۱، ۶۰)
روحیه جهادی، فداکاری و ایثار، استمرار و همه‌جانبگی، بصیرت و هوشمندانه بودن، اخلاص و نیت عمل لله،		مقابله با دشمن	محوریت مسائل اقتصادی	(عبدالملکی، ۱۳۹۱: ۱۷)
استحکام معنویت در جامعه، عدم ابتلای کشور به مسائل حاشیه‌ای، حفظ اتحاد و انسجام ملی، تکیه به نیروی درونی و ذاتی، نیروی انسانی توانمند و با ایمان، و مهیا کردن بسترهای اقتصادی و مشارکت مستقیم مردم در اقتصاد، روحیه جهادی و مجاهدت	نشان دادن قدرت نظام اسلامی در حل مشکلات اقتصادی، الگو شدن برای سایر ملت‌ها و رشد اقتصادی بر مبنای افزایش بهره‌وری، تحقق سیاست‌های کلی اصل ۴۴، سند چشم‌انداز و دهه پیشرفت و عدالت		تحقق رشد سالانه هشت درصدی، رشد اقتصادی بر مبنای افزایش بهره‌وری، تحقق اهداف برنامه پنجم توسعه	(احمدی، ۱۳۹۱: ۷۰-۳۹)
مقابله جدی، خستگی ناپذیر و ایثارگرایانه مردم	هدف رضای خداوند و اعتلای اسلام	مقابله با دشمن	مسائل اقتصادی	(حایک، ۱۳۹۰: ۱۲)
	به میدان آوردن ظرفیت خفته، در حاشیه، بی‌تحرك و بی‌انگیزه			(علی اکبری، ۱۳۹۰: ۱۴)
کوشش متدینین	جهت دهی به نظام‌های اقتصادی	مقابله با قوانین تحمیلی نظام‌های سرمایه‌داری و سکولار	نظام‌های اقتصادی	(استاجی و همکاران، ۱۳۹۱: ۹۰)
جهدی عالمانه	ارائه الگویی تمدنی و عینی از نوع عادلانه، کارا و موثر از نظام اقتصادی		نظام اقتصادی	(استاجی و همکاران، ۱۳۹۱: ۹۱)

ارائه نظریه بومی جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی...

تلاش مستمر و شبانه‌روزی	تقویت بنیه اقتصادی ج.ا.ایران و تبدیل کردن آن به یک قدرت برتر منطقه‌ای			(سلمانی قهپازی، ۱۳۹۱: ۱۰۸)
	کمک به جبهه حق و ملاحظه اثر بخشی اثر و کارکرد اقتصادی	مبارزه با دشمن	اثر و کارکرد اقتصادی هر مصنوع و مخلوق	(طالبی، ۱۳۹۱: ۱۸۷)
تلاش ایثارگرانه همراه با انگیزه‌های الهی	استقلال اقتصادی و استغنائی کشور از بیگانگان	استغنائی کشور از بیگانگان	استقلال اقتصادی	(ندری، ۱۳۹۱: ۲۶۵)
تلاش و کوشش مقدس، تلاش سخت‌کوشانه، انگیزه‌های الهی، تلاش و رفتار مجاهدت، عمل و رفتار ایثارگرانه با قصد قربت در «تولید، توزیع و مصرف» ثروت است، هر گونه تلاش برای بهبود وضعیت اقتصادی، انگیزه‌های معنوی،	تعالی انسان و برقراری ارتباط بین فعالیت‌های اقتصادی و تعالی معنوی و تقرب انسان، تحول و تغییر در نگاه و رویکرد به مقوله اقتصاد، تکامل نظریه‌های اقتصاد،	مبارزه و مقابله با بحران‌های اقتصادی و جبران تهدیدها و محدودیت‌های اعمال شده از طرف قدرت‌های سلطه‌گر جهانی	به سازی فعالیت اقتصادی، تولید، توزیع و مصرف ثروت، نظریه‌های اقتصاد، بهبود وضعیت اقتصادی	(زارعی، ۱۳۹۲: ۱۲۲ و ۱۲۱)
حرکت مستمر همه جانبه	حصول اهداف متعالی انقلاب اسلامی	جبران کاستی‌ها	کسب اقتدار اقتصادی	(عظیمی، ۱۳۹۱: ۱۷۵)
یک تغییر، یک فرهنگ و یک عقیده			سرمایه‌های جامعه اعم از فکری، مالی، اداری و اجتماعی	(ترابی، ۱۳۹۱: ۴۴)
تلاش و کوششی است هدفمند، سازگاری با ایمان و عقیده الهی، فعالیت دارای اجر و قرب الهی	کشف و هدایت سرمایه‌های فردی، اجتماعی، علمی، عقیدتی، سیاسی و مالی	همپوشانی با جهاد با نفس و جهاد اکبر	سرمایه‌های فردی، اجتماعی، علمی، عقیدتی، سیاسی و مالی	(ترابی، ۱۳۹۱: ۴۵)
تلاش متفاوت،	ارتقاء سطح شاخص‌های اقتصادی		عرصه‌های عمومی و تخصصی اقتصادی	(حیدری تفرشی، ۸۹: ۵۷)

عدم کفایت تلاش‌های موجود، جهش و تمرکز جدی بر این تلاش و فعالیت اقتصادی، تصحیح نیت‌ها و انگیزه‌ها در کار اقتصادی، نگاه جهادی به کار اقتصادی، تفاوت‌های معنوی کار	اقتصاد اسلامی، برکت	مقابله و رویارویی با دشمن، جلوگیری از آسیب پذیری از دشمن	فعالیت اقتصادی	(علی اکبری، ۱۳۹۰: ۱۳)
انجام اصلاحات جدی، در بینش و نگرش افراد نسبت به جایگاه ثروت در زندگی انسان، نفی اختصاص دادن مال و درآمد برای شهوت رانی و هوس رانی و به کار بستن مال برای تأمین نیازهای واقعی انسان‌هاست، برخورداری از تقدس ویژه، تحمل تنگناها و ناملايمات، ایجاد فضای معنوی و کار و تلاش	تحقق الگوی تولید و مصرف اسلامی	مبارزات جدی با تمایلات نفسانی و جهاد با نفس، برنامه ریزی برای مقابله با دشمن خارجی در عرصه اقتصادی	تسریع در تحولات اقتصادی در عرصه های تولید، توزیع و مصرف	(جمعی از نویسندگان - سرآبادی، ۱۳۹۰: ۵۵)
کوشش و تلاش بسیار همراه با بذل جان، مال، توان و بهره‌گیری از روش‌ها و ابزارهای مناسب، تبدیل مؤلفه‌های اخلاق اسلامی به تکلیف، رویکرد مستمر، تکیه به نیروی ذاتی و درونی،	افزودن به توانایی نیروهای خودی، دستیابی به اهداف و مقاصد امنیت ملی، عزت و سربلندی، تحقق اهداف و غایات اقتصاد اسلامی	کاستن یا خنثی کردن توانایی‌ها و توطئه‌های دشمن، استغنا از دیگران	صرف کمترین هزینه و بیشترین بازدهی در تولید، توزیع و مصرف، اصلاح ابزارها و فرایندهای رشد و توسعه اقتصادی	(تاجور و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۶۰)
تلاش، مجاهدت، عمل و رفتار ایثارگرانه با قصد قربت در (تولید، توزیع و	ایجاد انقلابی عظیم در عرصه جهانی با تکامل نظریه‌های اقتصاد		(تولید، توزیع و مصرف) ثروت، تکامل نظریه‌های	(فاتحی، ۱۳۹۱: ۲۶۰)

ارائه نظریه بومی جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی...

اقتصاد		مصرف) ثروت، تحول و تغییر در نگاه و رویکرد به مقوله اقتصاد
درمان عقب‌ماندگی‌ها و پس‌روی‌های اقتصادی		انجام کارهای سخت‌تر و درمان عقب‌ماندگی‌ها و پس‌روی‌های اقتصادی
تحریم‌هایی اقتصادی، حیات اقتصادی	ضربه زدن به استمرار حیات اقتصادی دشمن	خارج کردن دارایی‌های کلیدی از تصرف غیر مسلمانان، تحریم‌هایی اقتصادی علیه کشورها، شرکت‌ها و محصولات غربی
شهادت مطهری		استفاده از ذخایر و منابع سرزمین‌های دیگر برای انتفاع کشور استعمار کننده
(برابانت، ۱۹۸۰: ۱۰) Brabant		خود کفایی از طریق واردات صنایع جایگزین و ساخت تدریجی یک اقتصاد جامع
(تامدلی، ۲۰۰۷: ۲۱۴) Tamedly	تخریب زیر بنای اقتصادی کشور حریف	دستیابی به اهداف استراتژیک، ضربه غیر مستقیم به توان نظامی کشور هدف
(گرادی، ۲۰۰۹: ۴۵) Grady	استفاده از تعرفه گمرکی و کنترل مبادلات، برقراری تراز تجاری با سایر کشورها	اجبار کشورها به خرید کالاهای کشور، توسعه سیستم تراز تجاری، تجارت چند جانبه
(برتون، ۱۹۸۶: ۸۷) Bretton. (۸۷)		انعکاس اقدامات عمدی، واقعی، خصمانه یا غیر دوستانه یک کشور

شناخت محیط و تهدیدات جدید			ابزار و مؤلفه‌های اقتصادی بر علیه زیر ساخت‌های اقتصادی یک کشور همچون پول، بانک، تحریم، محاصره‌ی اقتصادی، زیر ساخت‌های مالی و ...	(هاشمی فشارکی، ۱۳۹۳: ۱۹).
		جنگ بر علیه زیر ساخت‌های اقتصادی یک کشور	ابزار و مؤلفه‌های اقتصادی بر علیه زیر ساخت‌های اقتصادی یک کشور	(جلالی فراهانی، ۱۳۹۱: ۳۶ و ۳۷) (رشدارده و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۲).
اقدام برنامه ریزی شده یک یا چند دولت	محدود کردن مناسبات اقتصادی برای اعمال فشار بر کشور هدف، با مقاصد مختلف سیاسی است		محدود کردن مناسبات اقتصادی برای اعمال فشار	(اسکندری، ۱۳۹۱: ۱۸) همان: ۲۲.

ماخذ: «یافته‌های تحقیق»

۴-۴. نتایج مصاحبه‌ها

با توجه به محورهای مصاحبه با خبرگان و مدیران نهادهای جهادی منتخب که کد مفاهیم از آن‌ها استخراج شده است، نشانگرها و مولفه‌ها به شرح زیر استخراج گردیده است.

ارائه نظریه بومی جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی...

جدول ۳: کد مفاهیم و نشانگرهای مصاحبه عمیق با مدیران نهادهای جهادی، نظریه جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی

کد مفاهیم	نشانگر
اشاعه روحیه تعاون و تفکر جهادی	روحیه جهادی در مدیریت تکرانه‌ها
مدیریت بحران و بازسازی	
مقابله با آسیب‌های اجتماعی	برقراری عدالت اجتماعی و اقتصادی
مقابله با فرهنگ بیکاری	
توسعه ساخت و مسکن روستایی	اقتصاد دانش بنیان
تولید دانش بنیان	

ماخذ: «یافته‌های تحقیق»

۴-۵. نتایج پرسشنامه‌ها

با توجه به محورهای پرسشنامه خبرگان که کد مفاهیم از نتایج آماری آن‌ها بدست آمده است، نشانگرها و مولفه‌ها به شرح زیر استخراج گردیده است.

جدول ۴: کد مفاهیم و نشانگرهای محورهای پرسشنامه خبرگان، نظریه جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی

کد مفاهیم	نشانگر
عدالت اجتماعی و اقتصادی	عدالت اجتماعی اقتصادی و مشارکت مردمی
توسعه مشارکت و نقش مردم در اقتصاد	
برنامه ریزی کارآ و اثربخش	برنامه‌ریزی و بهره‌وری
هماهنگی برنامه‌ها با سیاست‌ها	
پیشرفت و توسعه اقتصادی	پیشرفت و توسعه اقتصادی دانش بنیان
توسعه اقتصاد دانش بنیان	
رشد متوازن بخش‌های اقتصادی	
ارزش‌گذاری و حمایت از کار و تولید داخلی	الگوی استقلال مبتنی بر ارزش کار و تولید
استقلال اقتصادی	
تحقق الگوی نظام اقتصاد اسلامی	
مدیریت بهینه مصرف بهینه	مدیریت بهینه ظرفیتهای ملی

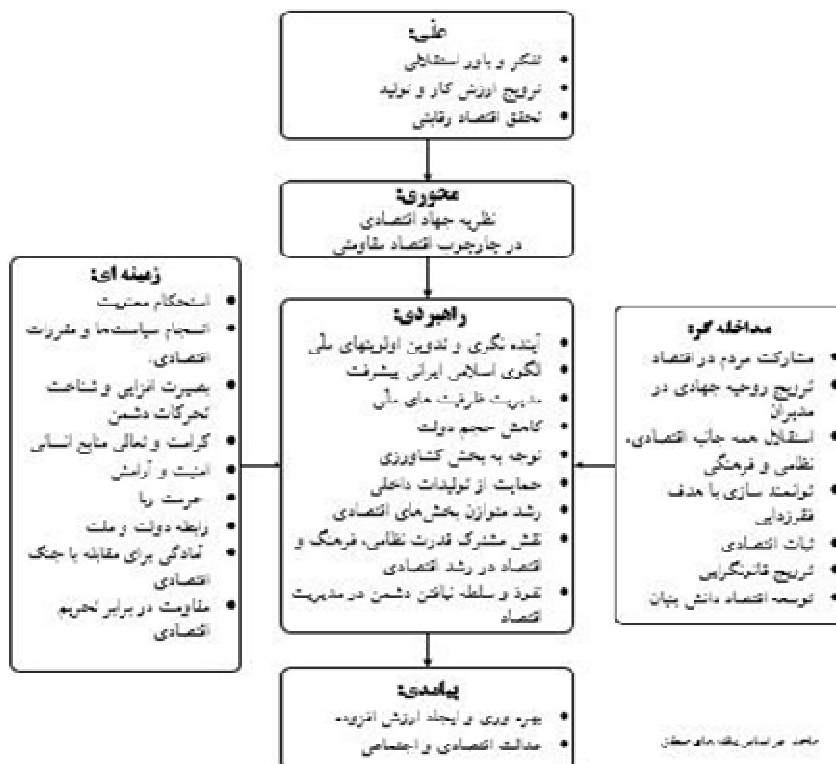
استفاده از همه ظرفیت های ملی	
تحفظ و ایمنی اقتصاد از تکانه های برونزا	مراقبت از و مقاومت و مقابله با تهدیدات اقتصادی دشمن
مقاومت هدفمند در برابر تهدیدات اقتصادی دشمن	
پایش و مراقبت از اهداف و اقدامات دشمن	ترویج اخلاق، معنویت و قانونگرایی در اقتصاد و نظارت بر اجرای آن
توسعه اخلاق و معنویت در معاملات اقتصادی	
مبارزه با مفاسد اقتصادی	

ماخذ: «یافته‌های تحقیق»

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادات

با عنایت به نتایج بدست آمده از (۱۴) مولفه از بیانات رهبر معظم انقلاب و (۲۵) مولفه استخراج شده از بیانات امام خمینی (ره) و (۷) مولفه از نتایج پرسشنامه خبرگان و (۳) مولفه از نتایج مصاحبه‌های عمیق با مدیران نهادهای جهادی، از مجموع ۴۹ مولفه و پس از حذف مولفه‌های مشابه، تکراری و ادغام برخی از آنها، تعداد ۳۰ مولفه در تئوری زمینه‌ای به کار گرفته شد که به شرح زیر در متغیرهای علی، محوری، زمینه‌ای، مداخله گر، راهبردی و پیامدی، در پاسخ به سوال اصلی و سئوالات فرعی تحقیق دسته بندی شده‌اند:

نمودار ۱- نظریه جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی بر اساس تئوری زیست ای

وجود تفکر و ایجاد باور استقلالی در عموم مردم با درک ارزش کار و تولید و برقراری شرایط رقابتی در اقتصاد، با وجود شرایط معنوی و روحیه جهادی در مردم و مسؤولان، مشارکت مردم را بدنبال خواهد داشت که دولت را در توانمند سازی مردم و بخش مولد اقتصاد و کاهش سطح فقر یاری نموده و با برقراری رابطه مطلوب بین دولت و مردم، امنیت، آرامش و ثبات نسبی اقتصادی فراهم می‌گردد. قانون گرایی بیشتر دولت و مردم که کرامت و تعالی انسان را در پی دارد، موجبات توسعه اقتصاد دانش بنیان و جذب جوانان نوآور و ایجاد اشتغال شده و این موفقیت، عزم مردم را در برابر تحریمها و مقاومت در برابر تحرکات اقتصادی دشمن بیشتر نموده و دولت را در اجرای راهبردهای اقتصادی و نهایتاً افزایش بهره وری ملی، ارزش افزوده بیشتر و تحقق عدالت اجتماعی و اقتصادی یاری خواهد نمود. لذا پیشنهاد می‌گردد:

- ابتدا شرایط رقابت واقعی برای بخش‌های مولد، موفق و دانش بنیان در اقتصاد فراهم شود و همزمان تبلیغات در ارزش بار بودن کار و تولید و ایجاد کننده باور به استقلال ملی بویژه در قشر جوان، دانش آموز و دانشجو صورت گیرد.
- برای افزایش مشارکت مردم در اقتصاد، باید مدیران با روحیه جهادی و نه عافیت طلب گزینش و به کار گرفته شوند، همچنین برای توانمند سازی مردم و بخش مولد اقتصاد، بایستی برای ایجاد و توسعه فعالیت‌های کاربر و صنایع کوچک و متوسط با لحاظ قانونگرایی و توجه به اقتصاد دانش بنیان برنامه ریزی و اقدام نمود.
- با ارزش گذاری بر معنویت و حفظ کرامت و تعالی منابع انسانی، بایستی در مبارزه و برخورد با هر گونه فساد اداری و اقتصادی جدی و مصمم بود و از برخوردهای صرفاً لفظی و نمایش‌های صوری پرهیز نمود تا امنیت، آرامش و ثبات اقتصادی حاصل گردد.
- دولت بایستی با برقراری رابطه نزدیک با نخبگان جامعه، آمادگی، تاب آوری و مقاومت مردم را برای مقابله با هجمه‌ها و تحریم‌های اقتصادی دشمن افزایش دهد و موجبات بصیرت‌افزایی برای مردم را فراهم نماید.
- دولت با همراهی خبرگان آینده پژوه در کنار برنامه ریزان راهبردی، بایستی آینده‌های مطلوب را در شرایط عدم قطعیت و بحرانی و در شرایط تحریم، الگوی اسلامی ایرانی مقاوم و پیشرفته را ترسیم نموده و عملیاتی نماید.
- پایش و مراقبت مستمر برنامه‌ها، تحرکات و اقدامات دشمن در همه ابعاد و بویژه در حوزه اقتصاد بایستی به نهاد متولی با اختیارات و امکانات لازم محول شده و گزارش‌های دوره‌ای به مراجع بالادست ارائه شود.
- به منظور برقراری عدالت اجتماعی و اقتصادی، بایستی با تعریف شاخص‌ها و معیارهایی توسط نهاد برنامه ریز کلان اقتصاد کشور ضمن مقایسه با شاخص‌های بین‌المللی در این خصوص، شاخص‌های بومی تدوین شده را در مقایسه سه ماهه بطور رسمی از رسانه‌های عمومی به آحاد مردم گزارش داده و محافل علمی متشکل از نخبگان جامعه به طرفیت از مردم و با کمک رسانه ملی از حق نقد منصفانه از عملکرد قوای سه گانه برخوردار باشد.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- احمدی، مهدی و مروی سماورچی، علی (۱۳۹۱). «زمینه‌های تحقق جهاد اقتصادی در قانون اساسی»، فصل‌نامه مطالعات راهبردی بسیج، شماره ۵۷، زمستان، صص ۶۲-۳۵.
- احمدی، مهدی (الف ۱۳۹۱). «مقام معظم رهبری در خصوص مفهوم، مولفه‌ها و ابعاد جهاد اقتصادی»، فصل‌نامه تخصصی پژوهش‌کننده مطالعات و تحقیقات بسیج، مرداد ۱۳۹۱، صص ۳۹-۹.
- احمدی، مهدی (ب ۱۳۹۱). «تبیین سیستمی رهنمودهای مقام معظم رهبری در خصوص جهاد اقتصادی»، فصل‌نامه مطالعات راهبردی بسیج، شماره ۵۵، تابستان، صص ۷۲-۳۹.
- احمدی، میثم (۱۳۹۳). تبیین مؤلفه‌های جهاد اقتصادی از نظر حضرت آیت الله امام خامنه‌ای مدظله‌العالی، تهران: مرکز مطالعات حدیث ولایت دانشگاه جامع امام حسین (ع).
- اختری، عباسعلی (۱۳۹۲). اقتصاد مقاومتی زمینه‌ها، راهکارها، تهران: شرکت چاپ و نشر بین الملل.
- اخوان، پیمان؛ ایمانی، ساناز و نبی زاده، معصومه (۱۳۹۵). «تبیین مولفه‌های اقتصاد مقاومتی در کشور با بهره‌گیری از روش دیمتل و آی اس ام»، فصل‌نامه راهبرد دفاعی، شماره ۵۳، بهار، صص ۳۵-۲.
- استاجی، علی و همکاران (۱۳۹۱). «نقشه جامع جهاد اقتصادی از دیدگاه مقام معظم رهبری: راه‌کار ارتقاء بهره‌وری ملی»، مجموعه مقالات همایش جهاد اقتصادی؛ تبیین مفهومی جهاد اقتصادی و الگوهای عملی آن، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- اسحاقی، سید حسین (۱۳۹۰). مبانی و راهبردهای جهاد اقتصادی، تهران: مرکز نشر هاجر.
- پورصادق، ناصر و علوی وفا، سعید (۱۳۹۱). «بررسی قابلیت‌های تفکر استراتژیک مدیران عالی در تحقق جهاد اقتصادی». فصل‌نامه مطالعات دفاعی استراتژیک، دانشگاه عالی دفاع ملی، شماره ۴۸، صص ۱۸۴-۱۵۷.
- تاجور، آذر و همکاران (۱۳۹۱). «جهاد فرهنگی سرآغاز و زمینه دستیابی به جهاد اقتصادی»، مجموعه مقالات همایش جهاد اقتصادی؛ تبیین مفهومی جهاد اقتصادی و الگوهای عملی آن، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- ترابی، محمدعلی (۱۳۹۱). «جایگاه جهاد اقتصادی در فرآیند تکامل و تکوین انقلاب اسلامی»، مجموعه مقالات همایش جهاد اقتصادی؛ تبیین مفهومی جهاد اقتصادی و الگوهای عملی آن، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- جمعی از نویسندگان (۱۳۹۰). بایسته‌های جهاد اقتصادی، قم: صدا و سیمای جمهوری اسلامی، مرکز پژوهش‌های اسلامی.

حایک، مریم (۱۳۹۱). **چرا جهاد اقتصادی**، قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما.
حیدری تفرشی، غلامحسین (۱۳۸۹). **جهاد اقتصادی**، رودهن: مرکز انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی رودهن.
دانایی فرد، حسن (۱۳۹۰). «تبیین اجرای جهاد اقتصادی با محوریت یکپارچگی سیاست‌های ملی، طراحی مدل مفهومی و چالش‌های فرا رو»، **اندیشه مدیریت راهبردی**، شماره ۵، پاییز و زمستان، صص ۲۴-۵.

دری نوگورانی، حسین و صالح اصفهانی، اصغر (۱۳۹۲). **اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران، تحلیل مبنایی و برخی اصول راهنمای کاربردی**، تهران: ناجی نشر.
رشید ارده، حبیب‌الله؛ متقی، افشین و حسینی امینی، حسن (۱۳۹۲). **راهبردهای مدیریت بحران و اقتصاد مقاومتی**، اصفهان: انتشارات علم آفرین.

زارعی، عیسی (۱۳۹۲). **منبع‌شناسی موضوعی حماسه سیاسی و حماسه اقتصادی**، قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما ج.ا.ایران.

سلمانی قهپازی، احمد (۱۳۹۱). **ویژگی‌های جهاد اقتصادی در گفتمان مقام معظم رهبری در کتاب مجموعه مقالات همایش جهاد اقتصادی؛ تبیین مفهومی جهاد اقتصادی و الگوهای عملی آن**، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.

طالبی، داود (۱۳۹۱). «ساز و کارهای برون‌سپاری زیربنای چالش‌های تجدید ساختار مدیریت بهره‌وری کشور»، **جلد هشتم، مجموعه مقالات همایش جهاد اقتصادی؛ تبیین مفهومی جهاد اقتصادی و الگوهای عملی آن**، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.

عبدالملکی، حجت‌الله (۱۳۹۱). «تناسب جهاد اقتصادی و دهه پیشرفت و عدلت»، **فصل نامه تخصصی پژوهش‌شکده مطالعات و تحقیقات بسیج**، مرداد، صص ۹۸-۸۵.

عظیمی، سید علی اکبر (۱۳۹۱). «منطق موقعیت صدور فرمان جهادی»، **مجموعه مقالات همایش جهاد اقتصادی؛ تبیین مفهومی جهاد اقتصادی و الگوهای عملی آن**، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
علی اکبری، حسن (۱۳۹۰). «میزگرد علمی (جهاد اقتصادی؛ چیستی، چرایی و چگونگی)»، **راهبرد یاس**، شماره ۲۵، بهار.

علی اکبری، حسن (۱۳۹۱). «سال جهاد اقتصادی؛ ضرورت‌ها و الزامات، ظرفیت‌ها و آسیب‌ها»، **مجموعه مقالات همایش جهاد اقتصادی؛ تبیین مفهومی جهاد اقتصادی و الگوهای عملی آن**، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.

فاتحی، حسینعلی (۱۳۹۱). «جهاد فرهنگی پیش‌نیاز جهاد اقتصادی»، **مجموعه مقالات همایش جهاد اقتصادی؛ تبیین مفهومی جهاد اقتصادی و الگوهای عملی آن**، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.

ارائه نظریه بومی جهاد اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی...

کرسول، جان (۱۳۹۱). *پویش کیفی و طرح پژوهش، انتخاب از میان پنج رویکرد، ترجمه حسن دانایی*
فر تهران: نشر صفار.

ندری، پری و تورشیزی، مهدی (۱۳۹۱). «تحقق جهاد اقتصادی در صنعت نفت ایران از دریچه
منابع انسانی»، *مجموعه مقالات همایش جهاد اقتصادی با تاکید بر بهره‌وری ملی*، جلد هفتم،
تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.

نعمتی، حسنعلی (۱۳۹۱). «مدیریت راهبردی با تاکید بر جهاد اقتصادی»، *کتاب ماه علوم اجتماعی*،
شماره ۵۵، مهر، صص ۶۱-۵۹.

هاشمی فشارکی، سیدجواد و پورعبدی، سمیه (۱۳۹۳). *تهدیدات اقتصادی و اقتصاد مقاومتی*، اصفهان:
انتشارات علم آفرین.

ب) منابع اینترنتی

سخنرانی امام خمینی (ره) در جمع ایرانیان مقیم خارج درباره زیان‌های مادی و معنوی شاه، جلد پنجم
صحیفه نور، صفحه ۱۶، مورخ ۱۳۵۷/۸/۲۷، از سایت <http://www.imam-khomeini.ir>

سخنرانی امام خمینی (ره) در جمع روحانیون کردستان درباره اتحاد در راه سازندگی-هوشیاری در
مقابل توطئه‌ها، مورخ ۱۳۵۸/۷/۴، از سایت [Khamenei.ir](http://www.khamenei.ir).

سخنرانی امام خمینی (ره) در باره مقایسه بین انقلاب ایران و سایر انقلاب‌ها، جلد دهم صحیفه نور،
صفحه ۳۸۴، مورخ ۱۳۵۸/۸/۶، از سایت <http://www.imam-khomeini.ir>

سخنرانی امام خمینی (ره) در جمع اعضای موسسه مبارزه با اعتیاد «مبارزه با مواد مخدر»، مورخ
۱۳۵۸/۱۰/۵، از سایت <http://www.imam-khomeini.ir>

شش تذکر امام خمینی (ره) به ملت، دولت، مجلس و قوه قضاییه ۱۳۶۲/۱۰/۱۲، از سایت [Khamenei.ir](http://www.khamenei.ir).
بیانات امام خامنه‌ای مدظله العالی در حرم مطهر رضوی در آغاز سال، مورخ ۱۳۹۰/۱/۱، از سایت
[Khamenei.ir](http://www.khamenei.ir).

بیانات امام خامنه‌ای مدظله العالی در جمع مردم و کارکنان صنعت نفت عسلویه مورخ ۱۳۹۰/۱/۸، از
سایت [Khamenei.ir](http://www.khamenei.ir).

بیانات امام خامنه‌ای مدظله العالی در دیدار فعالان بخش‌های اقتصادی کشور مورخ ۱۳۹۰/۵/۲۶، از
سایت [Khamenei.ir](http://www.khamenei.ir).

بیانات امام خامنه‌ای مدظله العالی در حرم مطهر رضوی، مورخ ۱۳۹۴/۱/۱، از سایت [Khamenei.ir](http://www.khamenei.ir).

ج) منابع انگلیسی

- Asadi, Ali et al. (2015). "Passing Through Sanctions by Resistive Economy", **the Open Access Journal of Resistive Economics (OAJRE)**, /2345-4954/ Vol. 6, No.38, Published Online January 25, 2015.
- Brabant, Jozef m. Van. (1980). **Socialist Economics Integration; Soviet & East European Studies**, Cambridge University Press. U.S.
- Branchman, Jarret M. (2009). **Global Jihadism: Theory and Practice**, U.K. Routledge.
- Bretton, Henry, L. (1986). **International Relations in the Nuclear Age: One World, Difficult to Manage**, State University of New York press.
- Grady, Henry, F. (2009). **the Memories of Ambassador from the Great War to the Cold War**, University of Missouri Press.
- Hallegatte, Stephane (2014). **Economic Resilience: Definition & Measurement**, the World Bank - Climate Change Group – Office of the Chief Economist.
- Nachama Janet Cohen Cox (2001). **The Ministry of Economic Warfare And Britain's Conduct of Economic Warfare 1939-1945**, King's College London.
- Rockmore, Tom (2011). **A Philosophical Examination of Globalization, Terror and History**, New York. Continuum.
- Tamedly, Elizabeth, L. (2007). **Socialist and Economic International Order**, Alabama: The Mises Institute.